

หลักสูตรการศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455)

พัฒนาการของการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2435-2455

แนวคิดเกี่ยวกับครูอาชีพได้แปรเป็นการจัดการศึกษาภายในสถาบัน การจัดตั้งสถาบัน
 ครุศึกษาขึ้นในประเทศไทย เป็นความคิดของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตั้งแต่ครั้งยัง
 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษา โดยมีความประสงค์สำคัญเพื่อจะสอนครูต่อไปภายหลัง สำหรับ
 โรงเรียนในประเทศนี้ ให้รู้จักแบบแผนการสอนและการฝึกหัดอย่างแท้จริงที่แท้ จะได้เป็นแบบแผน
 อย่างดีและเป็นหลักฐานในโรงเรียนทั่วไป (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ. 53.1/1 ร.ศ.111:
 4) เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งแรกขึ้น
 เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2435 เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ อยู่ที่โรงเรียนเล็ก เพราะ
 เป็นที่ที่มีโรงเรียนเป็นที่ให้นักเรียนครูได้ใช้ฝึกสอนและฝึกหัดเพื่อให้รู้วิธีสอนและให้มีความรู้ ความ
 สามารถและความชำนาญในการสอนอยู่แล้ว โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์จัดอยู่ในประเภทโรงเรียน
 สอนวิชาพิเศษ เป็นโรงเรียนหลวงสอนเพียงหลักสูตรครูประถมเท่านั้น เปิดทำการสอน 2 แผนก
 คือ แผนกฝึกหัดอาจารย์สอนภาษาไทย กำหนดให้เรียน 1 1/2 ปี และแผนกฝึกหัดอาจารย์สอน
 ภาษาอังกฤษกำหนดให้เรียน 3 ปี (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ. 53.1/16 เรื่องข้อบังคับของ
 กรมศึกษาธิการ ศก 115) ในช่วงต้น ๆ นี้จัดเป็นโรงเรียนประเภทเดินเรียน ในปีแรก มีนักเรียน
 เพียง 3 คน คือ นายภยูง วิเศษกุล (พระยาสุรินทราชา) นายบุญรอด เศรษฐบุตร (พระยา
 ภิรมย์ภักดี) และนายสุม ในปีที่นั้นเองนักเรียนลาออกไปเสียสองคน คงเหลือนายภยูงคนเดียวที่
 เรียนต่อไป ในปี พ.ศ.2436 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นอีกสามคน คือ นายสั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา
 (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายสด ผลนันทิน (หลวงสังควิทย์วิสุทธ์) และนายเหม ผลนันทิน
 (พระยาโอวาทวรภิจ) นักเรียนที่สมัครเข้ามาเรียนทุกคนต้องทำหนังสือสัญญาฝึกหัดเป็นอาจารย์ให้
 ไว้กับกรมศึกษาธิการ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ. 53.1/8 เรื่องสัญญานักเรียนฝึกหัดอาจารย์
 และเงินเดือน) โดยมีจดหมายจากผู้รับรองด้วย ในช่วงที่เรียนอยู่นี้มีนักเรียนครูสองคนคือนายสั่น
 และนายสด ยังต้องไปฝึกหัดทหารในพระราชวังตามระเบียบด้วย (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ.
 53.1/7 เรื่องนักเรียนครูสองคนต้องไปฝึกหัดในพระราชวัง พ.ศ.2436) ในปลาย พ.ศ.2437
 นักเรียนสองคนที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรเป็นครูสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สองคนคือนายสั่น
 และนายสด สอนเฉพาะวิชาภาษาไทยคนหนึ่งคือนายเหม นับเป็นนักเรียนรุ่นแรกที่สอบไล่
 ได้ประกาศนียบัตรครูของกรมศึกษาธิการ ในปี พ.ศ.2438 มีนักเรียนเข้าใหม่อีก 6 คน และ

กรมศึกษาธิการได้ส่งนักเรียนรุ่น 1-2 ไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ หลังจากนั้นจำนวนนักเรียนครูก็เพิ่มมากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2439 มีจำนวน 26 คน

ผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในช่วงนี้ เป็นชาวต่างประเทศทั้งสิ้น อาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ชื่อ นายกวินดรอด เป็นชาวอังกฤษ จบการศึกษาระดับ B.A. ฝ่ายนิเวศลิส จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และเคยเป็นครูฝึกหัดอาจารย์ที่มีความชำนาญมาแล้ว (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/5 ร.ศ. 111 : 62-63) นายกวินดรอดได้ทำสัญญาไว้กับกรมศึกษาธิการในสัญญาฉบับ ระบุถึงหน้าที่ของอาจารย์ใหญ่และวัตถุประสงค์ของการตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ไว้ดังนี้

... สัญญาที่จะตั้งครูใหญ่ สำหรับจัดแลจัดการแลฝึกสอนในวิทยาลัยสำหรับสอนครู

- (1) ประเทศสยามนี้ต้องการวิทยาลัยสำหรับฝึกสอนครู แลครูที่ได้ฝึกหัดดีแล้วนั้นเป็นอันมาก แลที่จะจัดการให้สมประสงค์ตามแบบที่รู้จักคงจะเป็นประโยชน์อันยิ่งยาวยิ่ง และจะเป็นโอกาสเพื่อให้ผู้ที่ปรารถนาการศึกษาที่กว้างขวางแลผลิตชาดยิ่งกว่าที่จะหาได้ในเมืองอังกฤษนั้น ได้รับทำการแต่ที่จะให้ได้สมประสงค์นั้นจะต้องเป็นคนเอาใจใส่ในภาควิชาเล่าเรียน เป็นคนแข็งแรงแลมีความไหวพริบยิ่ง ปรารถนาที่จะทำการให้ถึงแม้ว่าการนั้นจะมอบให้เป็นผลิตชาดแก่ตัวเอง ไม่ต้องตรวจตราแลดูแลหรือยกย่องสรรเสริญประการใดแล้วตั้งนี้ก็ดี
- (2) ผู้ที่จะทำการนั้นต้องเป็นคนชำนาญในภาควิชาสำหรับวิทยาลัยฝึกหัดแลการรักษาโรงเรียน เพราะตำแหน่งนี้จะต้องเป็นผู้จัดการแลลงมือสอนแลดูแลรักษาโรงเรียน การทั้งสิ้นตกอยู่ในหน้าที่ อนึ่งการฝึกหัดแลสั่งสอนนักเรียนแท้ ๆ นั้นก็ต้องเป็นชู้ระด้วยเหมือนกัน การนั้นเป็นทั้งครูหรือผู้จัดการโรงเรียนที่เรียกว่าเมดทอคในเมืองอังกฤษ
- (3) จำนวนนักเรียนนั้นจะไม่มากก่อนต่อไปจึงจะค่อยทวีขึ้นตามเมื่อครูใหญ่จะเห็นควร แต่นักเรียนเหล่านี้ในชั้นต้นจะมาอยู่เรียนแต่เวลากลางวัน
- (4) เท่าที่จัดแลรักษาโดยนิศดารแบบวิทยาลัยสำหรับสอนครูนั้น จะต้องเป็นหน้าที่ของครูทั้งสิ้น เว้นแต่จะต้องขออนุญาตเสนาบดีกระทรวงธรรมการด้วย
- (5) การนั้นจะต้องเป็นอย่างสยามทั้งสิ้น ความประสงค์ของโรงเรียนนี้มีไว้ที่จะฝึกหัดครูสำหรับที่จะสอนภาษาอังกฤษต้องการที่จะฝึกหัดครูให้สอนภาษาในประเทศตามวิธีที่เป็นการฝึกสอนกันจริงเท่านั้น เป็นความจริงจะประสงค์ครูที่รู้วิธีสอนที่เป็นอย่างดีสำหรับโรงเรียนภายในประเทศสยามเท่านั้น
- (6) ทำเนียบในประเทศสยามนั้นผิดกันกับในประเทศอังกฤษมาก เราไม่ต้องการหาผู้ที่จะเป็นครูที่เป็นผู้มีความประพฤติอยู่ในทำเนียบที่คมแลกล้าแลหนักกวัดขันหนัก ต้องการแต่เพียง

เป็นคนที่มีความรู้กว้างขวางและเอาใจใส่ แบบแผนทำเนียบแลสามารถที่จะแก้ไขทำเนียบ
อังกฤษให้ถูกต้องกับความประสงค์ในประเทศสยามได้ ที่เป็นอย่างต้องการยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น ก็
คือผู้ที่มีอำนาจในตนที่เป็นอย่างแข็งแรงพอที่จะกระทำการเรียนให้รู้สึกผลประโยชน์แลความ
สาหัสรักใคร่ในการเล่าเรียนจริงเท่านั้น

(7) หวังใจว่าจะได้สอนนักเรียนทั้งปวงให้รู้วิธีฝึกหัดกำลังร่างกายแลนักเรียน บางครานั้นก็
จะสอนให้รู้วิธีทำการต่าง ๆ บ้างด้วย การที่ชำนาญในการทั้งปวงนี้เป็นของต้องการ
สำหรับตำแหน่งนี้เป็นอย่างยิ่ง

.....
(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ.53.1/1 เรื่องสำเนาสัญญาμισเตอร์กวินดรอด : 17-18)

ในปี พ.ศ.2437 นายเอนเนส ยัง เข้ามารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ แทนนายกวินดรอด
ในการติดต่อระหว่างอาจารย์ใหญ่ชาวอังกฤษและกรมศึกษาธิการ อาจารย์ใหญ่จะเรียกโรงเรียน
ฝึกหัดอาจารย์ว่า Training College หรือ Normal College (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ศธ. 53.1/10 เรื่องขออนายสนั้นเป็นครูผู้ช่วยและขอรูปภาพแผนที่สำหรับโรงเรียน ขอตั้งหอสมุดที่
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ 27 กรกฎาคม - 6 สิงหาคม พ.ศ.2437) ในปี 2438 นายดับเบิลยู ยี
ยอนสัน เข้ามาเป็นอาจารย์แทนนายเอนเนส ยัง ในปี 2439 มีจำนวนนักเรียนครูเพิ่มเป็น 26
คน ในปี 2440 นายดับเบิลยู ยี ยอนสัน เลื่อนไปทำการตำแหน่งผู้ตรวจการและจัดการโรงเรียน
นาย เอฟ ยี เทรส มาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูจนถึงปี พ.ศ.2459

เมื่อมีการประกาศใช้โครงการศึกษา 2441 ในหมวด 8 ได้ระบุว่า โรงเรียนฝึกหัด
อาจารย์ที่จะจัดตั้งต้องเป็นโรงเรียนประจำให้นักเรียนได้ฝึกหัด เป็นครูอาจารย์สำหรับโรงเรียน
ไทยเบื้องต้นเบื้องต้น โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นเบื้องต้น เป็นสารวัตรตรวจโรงเรียน
และเพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา

ในปี พ.ศ.2446 กรมศึกษาธิการกำหนดให้ครูใหญ่ในโรงเรียนสามัญต่าง ๆ คัดเลือก
นักเรียนในโรงเรียนในชั้นต่าง ๆ ไม่จำกัดอายุ ที่มีลักษณะและท่าทางที่จะเป็นครูดี แล้วให้
เอาใจใส่แนะนำสั่งสอนในส่วนวิชาสามัญและงานในหน้าที่ครูด้วย บางครั้งอาจให้สอนแทนครูที่ขาด
เมื่อนักเรียนคนนั้นสอบไล่ขึ้นประถมได้ ก็ให้ส่งไปยังกรมศึกษาธิการแล้วจัดส่งไปยังโรงเรียนที่จัดไว้
เพื่อฝึกหัดสอนจริง ๆ พร้อมทั้งเรียนวิชาสามัญด้วยอีก 2 ปี เรียกว่า นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ จะ
ได้เข้าสอบไล่ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และในปีเดียวกันนี้เอง กระทรวงธรรมการก็ได้ตั้ง
โรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก

รับผู้ที่สมัครเรียนเป็นครูทั้งที่มาจากหัวเมืองและกรุงเทพฯ เข้าเป็นนักเรียนครู ถ้านักเรียนมาจากหัวเมือง ไม่มีที่อาศัยก็ให้กินอยู่หลับนอนในโรงเรียน ให้ได้รับเบี้ยเลี้ยงเป็นการอุดหนุนในเวลาที่เล่าเรียนอยู่ ฝึกหัดแต่เพียงให้ เป็นครูชั้นมูลศึกษา ในประกาศนี้ยังเรียกว่ามูลหัวเมือง ให้ต่างจากครูมูลที่หัดอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่ง การสอนในโรงเรียนฝึกหัดครูหัวเมืองนี้ จึงมุ่งหัดวิชาสอนเป็นเบื้องต้น ส่วนวิชาอื่น ๆ นั้นเป็นแต่สอนเพิ่มเติม (สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเอกทัศและฉบับเบญจย ยี ยอนสัน 2468 : 53-56) นอกจากนั้นกรมศึกษาธิการยังได้เปิดสอนฝึกหัดครูมัธยมที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ รับผู้ได้ประกาศอาจารย์ประถม และพระที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมสามัญศึกษามาเรียนอย่างช้าไม่เกิน 2 ปี ถ้าสอบไม่ได้ให้ออก นอกจากนั้นยังเปิดโอกาสให้ครูที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนได้ชวนชายเล่าเรียนนอกเวลาทำงานด้วยตนเอง เช่น ฟังเลขเชอร์วิชาชุดต่าง ๆ ที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน ในเวลาเย็นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2450 โดยกำหนดหลักสูตรไว้เป็น 2 ชุด ตามหลักสูตรนี้ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตร ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. ต้องสอบไล่ได้วิชาครูชั้นประถมเสียก่อน
2. ต้องได้หนังสือสำคัญในความรู้สำหรับตัวในทุก ๆ ข้อตามชุดนั้น ๆ มาให้เต็มตามประสงค์ของกรมศึกษาธิการ
3. ต้องสอนให้ดูทั้งสอบสวนไล่เรียงด้วยปาก ในส่วนที่จะสอนผู้อื่นเพื่อเป็นการสอบได้จนพอแก่ความประสงค์ของกรมศึกษาธิการ (กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 126 : 512-513)

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2449 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ได้ย้ายไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก และได้จัดเป็นโรงเรียนประจำชั้น เรียกชื่อว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก และจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมูลที่วัดราชบูรณะ สำหรับนักเรียนที่สมัครในกรุงเทพฯ เพื่อเรียนเป็นครูสอนวิชาเบื้องต้น ในเมณฑลบางมณฑลเริ่มมีโรงเรียนฝึกหัดครู เช่น ที่กรุงเทพฯ นายอินนครศรีธรรมราช โดยวางหลักสูตรและจัดการสอนอย่างโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก แต่ได้ตัดเอาวิชาพิเศษออกเสียบ้าง เช่น บทเรียนภาษาอังกฤษ เป็นต้น

หลักสูตรการครุศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455)

หลักสูตรการครุศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455) ที่นำมาวิเคราะห์ มีจำนวน 9 หลักสูตร แยกเป็นหลักสูตรครุมูล 2 หลักสูตร หลักสูตรครูประถม 3 หลักสูตร และหลักสูตรครูมัธยม 4 หลักสูตร ส่วนใหญ่เป็นหลักสูตร 2 ปี ในจำนวนนี้มีหลักสูตรให้สอนโดยไม่ต้องเรียนด้วย รายชื่อหลักสูตรทั้ง 9 ฉบับ มีปรากฏในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 รายชื่อหลักสูตรการครุศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2435-2455

ประเภท พ.ศ.	क्रम พ.ศ.	ครูประถม พ.ศ.	ครูมัธยม พ.ศ.
2453	ไม่พบหลักฐาน		
2445	-	1. โรงเรียนอาจารย์ สำหรับอาจารย์ชั้น ประถมศึกษา ร.ศ. 121	
2448	-	-	1. โรงเรียนอาจารย์ มัธยม ร.ศ. 124
2450	-	-	2. ครูมัธยม ร.ศ. 126
2452	-	2. ครูประถมโรงเรียน อาจารย์ ร.ศ. 128	3. ครูมัธยมโรงเรียน ฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128
2453	1. ประโยคक्रम ร.ศ. 129	-	-
2454	2. ประโยคक्रम ร.ศ. 130	3. ประโยคครูประถม ร.ศ. 130	4. ประโยคครูมัธยม ร.ศ. 130

ในการวิเคราะห์ที่ จะนิยามประเด็นหลักคือ ปรัชญาและเป้าหมาย สาระเนื้อหา
การสอน และการประเมินผลการศึกษา

1. ปรัชญาและเป้าหมาย

หลักสูตรช่วงนี้ไม่ได้ระบุหัวข้อ "เป้าหมาย" ของหลักสูตรไว้ และพอจะกล่าวได้
ว่า เพิ่งมีการกล่าวถึงเป้าหมายของหลักสูตรในหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ. 128 โดยระบุไว้ในคำนำ
ของหลักสูตรว่า "ความรู้สำหรับประกาศนียบัตรครูมัธยมชั้น คือจะต้องมีความรู้ทั้งสำหรับตัวและรู้จัก
ใช้ความรู้นั้น ๆ สอนแก่เรียนได้ด้วย" (กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128:33) และหลักสูตรประโยค

ครูมัธยม ร.ศ. 130 ซึ่งระบุไว้ในคำนำอีกเช่นกันว่า "วิชาที่สอนในโรงเรียนมัธยมนับเป็นวิชาชั้นสูงแล้ว อันครูมัธยมจะสอนวิชาทุกอย่างในชั้นของตัวให้ได้ผลสำเร็จดีเหมือนการสอนในชั้นมูลหรือประถมนั้นเป็นเหลือวิสัยอยู่เอง เพราะฉะนั้นการสอนในโรงเรียนมัธยมจึงต้องการครูประจำวิชา มากกว่าครูประจำชั้น คือใครเป็นผู้ชำนาญวิชาใดก็ให้สอนวิชานั้นตลอดทุก ๆ ชั้น" (กรมราชบัณฑิต ร.ศ. 130:19) รายละเอียดของปรัชญาและเป้าหมายของหลักสูตรในช่วงนี้ มีปรากฏในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รายชื่อและเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาในช่วงน.ศ. 2435-2455

ชื่อหลักสูตร	คำเรียกเป้าหมาย	เป้าหมายหลักสูตร	จุดประสงค์กลุ่มวิชา	หมายเหตุ
โรงเรียนอาจารย์สาเร็นอาจารย์ ชั้นประถมศึกษา ร.ศ. 121 (น.ศ. 2445)	-	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	(ไม่ได้ระบุว่า เป็นหลักสูตรกี่ปี)
โรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ. 124 (น.ศ. 2448)	-	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	หลักสูตร 2 ปี
ครูมัธยม ร.ศ. 126 (น.ศ. 2450)	-	ไม่ระบุ	ระบุ	-
ครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 (น.ศ. 2452)	-	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	หลักสูตร 2 ปี
ครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 (น.ศ. 2452)	-	ไม่ระบุ (มีความรู้สำนวนตัวและรู้จักใช้ ความรู้ใหม่ ๆ สอนนักเรียน)	ระบุ	-
ประโยคครูมูล ร.ศ. 129 (น.ศ. 2453)	-	ไม่ระบุ	ระบุ	-
ประโยคครูมูล ร.ศ. 130 (น.ศ. 2454)	-	ไม่ระบุ	ระบุ	หลักสูตร 2 ปี
ประโยคครูประถม ร.ศ. 130	-	ไม่ระบุ	ระบุ	หลักสูตร 2 ปี
ประโยคครูมัธยม ร.ศ. 130	-	ไม่ระบุ (ต้องการครูประจำวิชามากกว่า ประจำชั้น)	ระบุ	-

จากข้อมูลที่สรุปในตารางที่ 3 และ 4 แสดงให้เห็นว่า ช่วงนี้เป็นช่วงของการเร่งรัดผลิตครูเพื่อใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ ระดับมูล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ทั้งนี้เน้นการผลิตครูมัธยม ครูประถม และครูมูล ลดหลั่นกันมาตามลำดับ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา จากการศึกษาตามอัธยาศัยมาสู่ระบบสากล จึงเร่งรัดผลิตครูระดับสูง ๆ ในขณะที่การศึกษาระดับพื้นฐานยังยอมให้เป็นแบบเดิม เช่น ในชั้นมูลยังคงให้กระสอน ส่วนระดับมัธยมนั้นเริ่มมีโรงเรียนหลวง (เช่น โรงเรียนเทพศิรินทร์) ซึ่งจัดการศึกษาอย่างใหม่ขึ้นแล้ว

สำหรับปรัชญาและเป้าหมาย หลักสูตรช่วงนี้ไม่ได้กล่าวไว้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะไม่มีส่วนของจุดมุ่งหมายปรากฏอยู่เลย ไม่ว่าในข้อใด แต่มีการแสดงเจตน์จำนงของหลักสูตรไว้ในที่ต่าง ๆ เช่น ในคำนำ คำปรารภ ทำให้เรามองเห็นว่าหลักสูตรการศึกษาในช่วงนี้มีเป้าหมาย 2 ประการ ดังนี้

1. ให้มีความรู้สำหรับตัวเองและรู้จักใช้ความรู้ที่นั่น ๆ สอนนักเรียนได้ด้วย (กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128:33)
2. ให้ครูมัธยมเป็นผู้ชำนาญเฉพาะวิชา ส่วนครูมูลและครูประถมก็ให้สอนทุกวิชาในชั้นที่ตนเองรับผิดชอบ (กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 130:19)

จากเป้าหมายของหลักสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นปรัชญาหรือแนวคิดทางการศึกษา ในช่วงนี้ว่า เน้นการสร้างชนชั้นนำออกไปปฏิบัติการได้ทันที คือ ครูจะต้องมีความรู้สำหรับตนเอง และสอนผู้อื่นได้ไปพร้อมกัน นี่แสดงให้เห็นว่า การศึกษากำลังเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปบ้านเมือง โดยสร้างกำลังคนอย่างใหม่ขึ้น และเป็นกำลังคนระดับผู้นำด้วย

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การศึกษาเริ่มเน้นการสร้างผู้ชำนาญการเฉพาะ โดยเฉพาะในครูมัธยม

การปฏิรูปบ้านเมืองในช่วงนี้คงจะต้องการกำลังคนมากดังปรากฏในประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยามว่า "การศึกษาที่จัดมาตามลำดับนั้น (พ.ศ. 2435) ยังมีข้อที่ต้องการครูสอนอันเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยผู้ที่คงเป็นครูอยู่แล้วนั้น ถึงแม้บางคนจะสอบไล่ได้ตามวิธีสอบไล่วิชาครูซึ่งเคยมีมาแล้ว ก็ยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอที่จะเป็นครูที่ดีได้ตามคราวสมัยของการศึกษาที่จะได้จัดต่อไป" (ดับเบิลยู ยี ยอนสัน พ.ศ. 2463 : 43)

2. สาระเนื้อหาการสอนและการประเมินผลการศึกษา

2.1 สาระเนื้อหา

สาระเนื้อหา ในช่วงนี้หมายถึง เนื้อหาวิชาที่นักเรียนครูต้องเรียน ประกอบด้วย วิชาสามัญ (พื้นฐาน) วิชาอื่น ๆ และวิชาชั้นครูเป็นหลัก วิชาสามัญ ได้แก่ ภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิชาอื่น ๆ คือ จริยธรรม ศิลปะ วิชาสมาคมบริหาร และ วิชาความรู้ราชการ วิชาครู ได้แก่ หลักการศึกษาและการฝึกหัดสอน ดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดเป็นวิชาต่อไป

ก. วิชาสามัญ (พื้นฐาน)

1. ภาษา ภาษามีเรียนในทุกหลักสูตร ตามหลักฐาน หลักสูตรที่จัดว่าเป็นหลักสูตรฉบับแรกของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ คือหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา* หลักสูตรฉบับนี้กำหนดให้เรียนวิชาหนังสือและวิชาภาษาคือ ภาษาไทยสูงเสมอประโยค 2 ซึ่งเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้น และมีการเรียน การอ่าน เขียนตามคำบอก ลายมือ ไวยากรณ์ เรียงความ ข้อความ และทาสหนังสือผิด หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์มัธยม ร.ศ. 124 กำหนดให้เรียน วิชาหนังสือ วิชาภาษาไทย วิชาหนังสือไทย และวิชาภาษาต่างประเทศ คือ ภาษาอังกฤษ ต่อมาในหลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 เริ่มเรียกเป็นหมวดหนังสือและภาษา โดยหมายรวมถึงทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และกำหนดให้เรียนภาษาไทย 6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เรียนภาษาอังกฤษมากกว่าคือ 7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หลักสูตรต่อมา ยังคงเรียกเป็นหมวดหนังสือและภาษาเป็นส่วนใหญ่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

วิชาภาษาไทยมีรายละเอียดของวิชาย่อย ๆ ในทุกหลักสูตร นอกจากหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126 ** กับหลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 ที่มีแต่ชุดวิชาภาษาอังกฤษ และหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130 *** ที่ระบุให้ภาษาไทยเป็นวิชาบังคับ โดยให้เสมอหลักสูตรครูประถม

วิชาภาษาไทยประกอบด้วย วิชาย่อย 9 วิชา ดังปรากฏในตารางที่ 5 (เครื่องหมาย ✓ หมายความว่าวิชานั้นเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรนั้น)

* ปรากฏต้นฉบับในวิทยากรร.ศ.121 หรือ พ.ศ.2445 (วิทยากรร.ศ.121: 115-116)

** หลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126 กำหนดวิชาสามัญไว้เป็น 2 ชุดวิชา คือ ภาษาอังกฤษ และวิชาเลือกอื่น ๆ อีก 5 วิชา โดยให้เลือกเพียง 2 วิชา (วิทยากรร.ศ. 7 , 5 ร.ศ.126 : 512-513)

*** ในปี พ.ศ.2454 (ร.ศ.130) ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรวิชาสามัญ ร.ศ. 130 ของกรมราชบัณฑิต หลักสูตรวิชาสามัญศึกษา ร.ศ.130 นี้ กรมราชบัณฑิตได้รวบรวมหลักสูตรประโยคครูมูล หลักสูตรประโยคครูประถม และหลักสูตรประโยคครูมัธยมเข้าไว้ด้วยกัน โดยไม่ได้กำหนดเวลาเรียนแต่ละวิชาไว้ในหลักสูตร

ตารางที่ 5 รายวิชาของวิชาภาษาไทย

หลักสูตร	รายวิชา		อ่าน	คัด	เขียน	แปล	ทบทวนข้อ คิด	ศัพท์	แต่ง	ข้อ	ไวสารคดี	หมายเหตุ
	ชื่อวิชา											
ครูประถม 121	หนังสือ, ภาษา		✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	สูงเสมอระดับประ โทศ 2
ครูมัธยม 124	หนังสือ, ภาษา											-
ครูมัธยม 126	หนังสือไทย		✓	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	-
ครูประถม 128	หมวดหนังสือและ ภาษา		✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	6 ช.ม/สัปดาห์
ครูมัธยม 128	-											-
ครูมูล 129 (ชาย)	หมวดหนังสือและ ภาษา		✓	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	นอกจากนี้ยังมีวิชาภาษาไทย อีกด้วย
ครูมูล 130	หมวดหนังสือและ ภาษา		✓	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	นอกจากนี้ยังมีวิชาภาษาไทย อีกด้วย
ครูประถม 130	หมวดหนังสือและ ภาษา		✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
ครูมัธยม 130	ภาษาไทย		✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	บังคับ เสมอครูประถม

2. วิทยาศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์เริ่มกำหนดให้เรียนในหลักสูตร
โรงเรียนอาจารย์ธีเม็ชยม ร.ศ.124 เป็นครั้งแรก โดยเรียกว่าวิชาวิทยา หลักสูตรครูประถม
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 เรียกเป็นหมวดวิชา โดยกำหนดให้เรียน 2 ชั่วโมงต่อ
สัปดาห์ สำหรับหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126 หลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128
และหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130 ไม่เรียกเป็นวิชาวิทยาหรือหมวดวิชา แต่ระบุรายวิชา
ย่อยที่เป็นส่วนประกอบของวิชาวิทยา วิชาดังกล่าวมีรายชื่อดังปรากฏในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 รายวิชาของวิชาวิทยาศาสตร์

หลักสูตร	รายวิชา		นิเวศวิทยา*	สุรวิชา**	ฟิสิกส์	เพาะปลูก	ดาราศาสตร์	อื่น ๆ	หมายเหตุ
	ชื่อวิชา								
ครูประถม 121	-		-	-	-	-	-	-	-
ครูมัธยม 124	วิชาวิทยา		✓	✓	-	-	-	-	-
ครูมัธยม 126	-		ล	-	-	-	-	-	เสมอหลักสูตรมัธยม
ครูประถม 128	หมวดวิชา		✓	✓	-	-	-	-	เรียน 2 ชั่วโมง/สัปดาห์
ครูมัธยม 128	-		-	-	-	-	-	-	เสมอหลักสูตรมัธยม
ครูมัธยม 129 (ชาย)	หมวดวิชา		✓	✓	✓	✓	-	-	-
ครูมูล 130	หมวดวิชา		✓	✓	✓	ล	ด	ปรกคิ	วิชาคือสูงเสมอ
ครูมัธยม 130	-		-	-	-	ล	ด	ณ	เป็นวิชาคือสูงเสมอ

* หมายถึง การอธิบายนิเวศวิทยาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ได้แก่ เรื่อง ฤดูกาล ความชื้น อากาศ เหนือในมิเตอร์ โลก
และบริวาร เป็น

** หมายถึง วิชาพฤกษศาสตร์ไทยปัจจุบัน

3. **คณิตศาสตร์** คณิตศาสตร์มีเรียนในทุกหลักสูตร โดยเป็นทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้เรียนวิชาเลข นิศคณิต ยูคลิด และวิชาบาบซี เสมอหลักสูตรระดับประโยค 2 หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 เรียกว่าวิชาคำนวณวิชี หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 ระบุให้เรียนหมวดคิดคำนวณ 6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ วิชาย่อยในวิชาคณิตศาสตร์มีรายชื่อดังปรากฏในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 รายวิชาของวิชาคณิตศาสตร์

หลักสูตร	รายวิชา		เลข	นิศคณิต	ยูคลิด, ฮอเนเตอร์	บาบซี	เมสเซอร์, การคำนวณ X, Y, Z	คำอธิบาย	ปี	หมายเหตุ
	ชื่อวิชา	เลข								
ครูประถม 121	เลขนิศคณิตยูคลิด	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	เสมอระดับประโยค 2
ครูมัธยม 124	วิชาคำนวณวิชี	✓	✓	✓	-	✓	-	-	-	-
ครูมัธยม 126	วิชาคำนวณวิชี	ล	ล	ล	-	-	-	-	-	เสมอหลักสูตรมัธยม
ครูประถม 128	หมวดคิดคำนวณ	✓	-	-	-	✓	-	-	-	เรียน 6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์
ครูมัธยม 129	หมวดคำนวณวิชี	ล	ล	ล	-	-	ล	ล	-	เสมอหลักสูตรมัธยม
ครูม.ล 129 (ชาย)	หมวดคิดคำนวณ	✓	ล	✓	-	✓	-	-	-	ให้เลือกระหว่างนิศคณิตฮอเนเตอร์ และภาษาอังกฤษ เนือง 1 วิชา
ครูม.ล 130	หมวดคิดคำนวณ	✓	ล	✓	-	✓	-	-	-	
ครูประถม 130	หมวดการคิด คำนวณ	✓	✓	✓	-	✓	-	-	-	-
ครูมัธยม 130	-	ล	ล	-	-	ล	ล	ล	-	ล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. สังคมศาสตร์ สังคมศาสตร์มีเรียนในทุกหลักสูตร เป็นทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้ภูมิศาสตร์เป็นวิชาหนึ่งของวิชาวิทยา หลักสูตรโรงเรียนอัสสัมชัญ ร.ศ.124 มีเรียนวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 เริ่มเรียกเป็นหมวดความรู้โลกและกำหนดให้เรียนหมวดวิชานี้ 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สังคมศาสตร์ในหลักสูตรการศึกษาในช่วงนี้ประกอบด้วยรายวิชา ดังปรากฏในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 รายวิชาของวิชาสังคมศาสตร์

หลักสูตร	รายวิชา		ภูมิศาสตร์	พงศาวดาร	โศดิลกส์ อีคอนอมิ	การบ้านใน ปัจจุบัน	การบ้าน เมืองไทย	หมายเหตุ
	ชื่อวิชา	รายวิชา						
ครูประถม 121	วิชาวิทยา (ภูมิศาสตร์)		✓	-	-	-	-	-
ครูมัธยม 124	วิชาภูมิศาสตร์ และพงศาวดาร		✓	✓	-	-	-	+ แผนที่
ครูมัธยม 126	-		ล	ล	-	-	-	เพิ่มคามหนักครูมัธยม
ครูประถม 128	หมวดความรู้โลก		✓	✓	-	✓	-	+ แผนที่
ครูมัธยม 128	-		-	-	ล	-	-	-
ครูมถ 129 + วิชา	หมวดความรู้โลก		✓	-	-	-	✓	-
ครูมถ 130	หมวดความรู้โลก		✓	✓	-	-	-	+ แผนที่
ครูมัธยม 130	หมวดความรู้โลก		✓	✓	-	-	-	+ แผนที่
ครูมัธยม 130	หมวดความรู้โลก		-	ล	ล	-	-	-

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. พลศึกษา พลศึกษามีเรียนในแทบทุกหลักสูตร นอกจากหลักสูตร
 ครูมัธยม ร.ศ.126 เป็นทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์
 ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้เรียนวิชาวิทยา (กายกรรม) ตามตำรากายกรรม หลักสูตร
 โรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 กำหนดให้เรียนกายบริหาร หลักสูตรครูประถมโรงเรียน
 ฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 กำหนดให้เรียนหมวดการทหาร 1 ชั่วโมงนอกเวลา หลักสูตรอื่น ๆ
 ที่เหลือ ยกเว้นหลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.129 ยังคงเรียกเป็นหมวดการทหารเช่นกัน
 วิชาพลศึกษาประกอบด้วยรายวิชาต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 รายวิชาของวิชาพลศึกษา

หลักสูตร	รายวิชา		เข้าแถว	เดินแปร	โลด โผน โจมทโยน	ตัดกาย	ยิมเนาสติกส์	หลักวิชา	วิชาลูกเสือ	
	ชื่อวิชา									
ครูประถม 12	วิทยา(กายกรรม)	-	-	-	-	-	-	-	-	ตามตำรากายกรรม
ครูมัธยม 124	กายบริหาร	✓	-	-	✓	✓	-	-	-	-
ครูมัธยม 126	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ครูประถม 128	การทหาร	/	-	✓	-	-	-	-	-	1 ชั่วโมงนอกเวลา
ครูมัธยม 128	การทหาร	ล	-	-	-	ล	-	-	-	ตามหลักสูตรมัธยม
ครูมูล 129 (ชาย)	หมวดกายกรรม	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-
ครูมูล 130	หมวดการทหาร	✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-
ครูประถม 130	หมวดการทหาร	✓	-	✓	-	-	/	/	-	-
ครูมัธยม 130	-	(การทหาร ชั้น มัธยม กลาง) ล	-	-	-	ล	-	-	-	-

ข. วิชาอื่น ๆ

จริยธรรมเป็นวิชาบังคับในทุกหลักสูตร หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้เรียนธรรมจริยาเสมอหลักสูตรระดับประโยค 2 หลักสูตรโรงเรียนชั้นมัธยม ร.ศ.124 กำหนดให้เรียนธรรมจริยาเรื่องเบญจศีลเบญจธรรม ธรรมจริยาและมงคลที่ปณี เป็นต้น หลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126 กำหนดให้เรียนธรรมเท่าที่มีในวาทโกวาทและคัมภีร์ปฏิบัติ หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 กำหนดให้เรียนหมวดจรรยา 1 ชั่วโมงนอกเวลาตารางสอนทุกสัปดาห์ หลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 กำหนดให้เรียนธรรมจริยาที่มีในจรรยาแพทย์ หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.129 (ชาย) และหลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.130 กำหนดให้เรียนหมวดจรรยา ซึ่งประกอบด้วยเรื่องความประพฤติและกิริยามารยาท ในขณะที่หลักสูตรครูประถม ร.ศ.130 และหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130 ซึ่งระบุว่าบังคับจรรยาเสมอหลักสูตรครูประถม กำหนดให้เรียนหมวดจรรยาซึ่งประกอบด้วยเรื่องเหมือนฉบับที่มีในหลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 คือเรื่องความประพฤติ กิริยามารยาท และศาสนา

ถ้าพิจารณาตามประเภทของหลักสูตรแล้วพบว่าในหลักสูตรครูมูลมีเรียนหมวดจรรยาซึ่งประกอบด้วยเรื่องความประพฤติและกิริยามารยาท ในหลักสูตรครูประถมหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้เรียนธรรมจริยาเสมอหลักสูตรระดับประโยค 2 แต่หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 และหลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ.130 กำหนดให้เป็นหมวดจรรยาประกอบด้วยเรื่องเหมือนหลักสูตรครูมูล คือเรื่องความประพฤติและกิริยามารยาท แล้วเพิ่มเรื่องศาสนา สำหรับหลักสูตรครูมัธยม มีเรียนธรรมจริยา เช่น เบญจศีล เบญจธรรมในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 มีเรียนวิชาธรรมเท่าที่มีในวาทโกวาทและคัมภีร์ปฏิบัติในหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126 มีเรียนวิชาธรรมเท่าที่มีในจรรยาแพทย์ในหลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 และมีเรียนจรรยาเสมอหลักสูตรครูประถมในหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.130

วิชาศิลปะมีเรียนในทุกหลักสูตร เป็นทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 กำหนดให้เรียนวิชาวิทษา (วาดเขียน) ประกอบด้วยแปดทศลักษณ์และกราวาครูปบนกระดาษ สำหรับใช้ในการสอนทั่วไป หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 กำหนดให้เรียนวิชาศิลปะซึ่งแบ่งเป็น 3 วิชาย่อย คือ ก) ฟรีแฮนด์คือเขียนตามแบบ ข) เขียนกระดาษดำ มีเรียนเขียนรูป

สิ่งต่าง ๆ และเขียนรูปประกอบการสอนบทเรียนต่าง ๆ และ ค) ยีออเมตริกส์ * มี 2 เรื่อง คือ เพลนยีออเมตรี และ โสไลดยีออเมตรี ** หลักสูตรครุมัธยม ร.ศ.126 มีวิชาวาดเขียน ประกอบด้วย เรื่องป้ายตีไซน์และวาดรูปเต็มตามหลักสูตรมัธยมศึกษาเป็นวิชาเลือกวิชาหนึ่งใน 5 วิชา ของชุดวิชาที่จัดให้ โดยให้เลือกเพียง 2 วิชา หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 กำหนดให้เรียนหมวดศิลปะซึ่งประกอบด้วยวิชาการเขียนรูปและการเขียนภาพ 2 ชั่วโมงต่อ สัปดาห์ ส่วนหลักสูตรครุมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 มีวิชาวาดเขียนเป็นวิชาเลือก เหมือนกับหลักสูตรครุมัธยม ร.ศ.126 หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.129 (ชาย) กำหนดให้เรียน หมวดศิลปะประกอบด้วยเรื่องฟรีแฮนด์มอดเดลและคัตล่าย หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.130 กำหนดให้เรียนหมวดศิลปะเหมือนหลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.129 แต่ประกอบด้วยวิชาวาดเขียน และการฝีมือ หลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ.130 กำหนดให้เรียนหมวดศิลปะซึ่งยังคงมีวิชาการ เขียนรูปและการเขียนลาย แต่เพิ่มวิชาการฝีมือ สำหรับหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130 จัด ให้วาดเขียนเทียบชั้นสูงของหลักสูตรสามัญอาจารย์โดยเป็นวิชาเลือกวิชาหนึ่ง

ถ้าพิจารณาตามประเภทของหลักสูตรแล้ว พบว่า หลักสูตรครูมูลกำหนด ให้เรียนหมวดศิลปะเหมือนกัน แต่หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.129 เรียนเรื่องฟรีแฮนด์มอดเดล และคัตล่าย หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ.130 เรียนวาดเขียนและการฝีมือ ในหลักสูตรครู ประถม หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ.121 มีเรียนวิชาวิทยา (วาดเขียน) ประกอบด้วยแปรกติกลีอีออเมตรีและการวาดรูปบนกระดาษ หลักสูตรครูประถม โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.128 และหลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ.130 กำหนดให้เรียน หมวดศิลปะ ซึ่งประกอบด้วยวิชาการเขียนรูปและการเขียนลายเหมือนกัน แต่เพิ่มวิชาการฝีมือใน หลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ.130 สำหรับหลักสูตรครุมัธยม วิชาศิลปะซึ่งประกอบด้วยวิชา ฟรีแฮนด์ เขียนกระดาษดำ และยีออเมตริกส์ เป็นวิชาบังคับในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 แต่เป็นวิชาเลือกในหลักสูตรครุมัธยมที่เหลือ หลักสูตรครุมัธยม ร.ศ.126 และหลักสูตร ครุมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ.126 ให้เลือกวิชาวาดเขียน โดยกำหนดให้วิชาวาดเขียน ตามหลักสูตรมัธยมศึกษา ประกอบด้วยเรื่องป้ายตีไซน์และการวาดรูป ส่วนหลักสูตรประโยคครู มัธยม ร.ศ.130 ให้เลือกวิชาวาดเขียนโดยเทียบชั้นสูงหลักสูตรสามัญอาจารย์

* หมายถึงเนื้อด้วยเรขาคณิต เป็นการวาดลวดลายที่ประกอบด้วยเส้นตรงและวงกลม

** เพลนยีออเมตรีหมายถึงเรขาคณิตแขนงที่ว่าด้วยรูปแบบตรงกันข้ามกับ โสไลดยีออเมตรี ซึ่งหมายถึงเรขาคณิตแขนงที่ว่าด้วยรูปทรงต่าง ๆ เช่น รูปทรงลูกโลก เป็นต้น

วิชาดนตรีมีเรียนใน 2 หลักสูตรเท่านั้น เป็นวิชาบังคับเรียกว่าวิชาบรรเลงในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 และเป็นวิชาเลือกเรียกว่าสังคีตในหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130

นอกจากนั้นยังมีวิชาอื่น ๆ ที่มีเรียนในหลักสูตรของช่วงนี้จะมีอีก 2 วิชา คือวิชาสมาคมบริหารและวิชาความรู้ราชการ วิชาสมาคมบริหารกำหนดให้ฝึกหัดกิริยามารยาท วาจา และใจ ในการเข้าสู่สมาคม วิชาความรู้ราชการมีการเรียนเกี่ยวกับเจ้านาย ตำแหน่งราชการต่าง ๆ สถานที่ต่าง ๆ การปกครองบ้านเมือง ทนทางราชการ และเรื่องราวเกี่ยวกับราชทูต ทั้ง 2 วิชาเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124

จากข้อมูลเกี่ยวกับวิชาสามัญตามหลักสูตรการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าวิชาสามัญ(พื้นฐาน) และวิชาอื่น ๆ ที่นักเรียนฝึกหัดครูต้องเรียนนั้น อาจจำแนกรายวิชาเหล่านี้ให้พิจารณาได้เป็น 6 หมวด คือ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ พลานามัย และหมวดวิชาอื่น ๆ

คณิตศาสตร์นั้น หลักสูตรการศึกษาในช่วงนี้เน้นเลขเป็นอันดับหนึ่ง ดังปรากฏในทุกหลักสูตรและทุกสมัย และเน้นในครูประถม ครูมูล มากกว่าครูมัธยม ดังจะเห็นว่าเลขเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรครูประถมและครูมูล และให้เลือกในหลักสูตรครูมัธยม นอกจากเลขแล้วเรขาคณิต (ยูคริด) และการวัดพื้นที่ได้รับการเน้นรองลงมา ส่วนวิชาัญญัติและตรีโกณมิติได้รับความสนใจน้อย นอกจากนี้ ยังเป็นที่น่าสังเกตว่า วิชาในหมวดนี้บังคับให้เรียนในครูประถมทุกหลักสูตรในขณะที่เป็นวิชาเลือกในหลักสูตรครูมัธยมทุกหลักสูตร (ยกเว้นหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ.126)

วิชาในหมวดสังคมศาสตร์ได้รับการเน้นมากที่สุด คือปรากฏในเกือบทุกหลักสูตรในช่วงนี้คือ ภูมิศาสตร์ รองลงมาคือพงศาวดาร ทั้งนี้เน้นเสมอกันทั้งในหลักสูตรครูมูล ประถมและมัธยม ส่วนวิชาเศรษฐกิจการเมืองตลอดจนเหตุการณ์ปัจจุบันได้รับความสนใจน้อยมาก คือปรากฏใน 4 หลักสูตรเท่านั้น และยังเป็นวิชาเลือกเสีย 2 หลักสูตรอีกด้วย

สำหรับหมวดวิทยาศาสตร์ วิชาที่ได้รับการเน้นมากและค่อนข้างสม่ำเสมอ คือเป็นวิชาบังคับในเกือบทุกหลักสูตร ได้แก่ ฟิลิโอกราฟี และสุขวิทยา ส่วนวิชาอื่น ๆ เน้นขึ้นมาในหลักสูตร ร.ศ.130 อันเป็นหลักสูตรสุดท้ายของช่วงที่กำลังกล่าวถึงนี้

ในหมวดวิชาพลานามัย จะเห็นว่าเน้นการเข้าแถว การแปรชบวนเกือบทุกหลักสูตรตลอดช่วงนี้ วิชาที่ได้รับการสนใจอีกวิชาหนึ่ง คือ การกีฬา (เช่น ฟุตบอล) นอกจากนี้ยังปรากฏวิชาลูกเสือในหลักสูตรสุดท้ายของช่วงนี้ (หลักสูตรครูมูลและครูประถม ร.ศ.130) และให้เรียนการทหารชั้นนายกองในหลักสูตรมัธยม ร.ศ.เดียวกัน ภาพนี้แสดงให้เห็นว่าวิชาพลานามัย

ได้ถูกใช้เป็นสื่อในการเสริมสร้างสุขภาพตามสมควร แต่ถูกใช้เป็นสื่อในการทำให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัยมากกว่า

ในวิชาภาษาถิ่น หลักสูตรการครุศึกษาในช่วงนี้เน้นการอ่าน เขียน (เขียนไทย) และแต่ง (เรียงความ) ไวยากรณ์ที่ผู้สร้างหลักสูตรให้ความสนใจพอสมควร ดังปรากฏใน 4 หลักสูตร (จาก 7 หลักสูตร) เช่นเดียวกับเรื่องศัพท์ ส่วนการแปล การทบทวนหนังสือพิมพ์ และการย่อความได้รับความสนใจน้อย คือปรากฏประปรายใน 1 และ 2 หลักสูตรเท่านั้น ถ้าพิจารณาตามระยะเวลา จะเห็นว่าในตอนต้น ๆ ของช่วงนี้ (ร.ศ.121) เน้นการอ่าน คัด เขียน ทานศัพท์ แต่ง ย่อ ไวยากรณ์ ทั้งหมด ครั้น ร.ศ.124 ทานและศัพท์หายไป เน้นแปลเข้ามาและลดทักษะลงตามลำดับ จน ร.ศ.130 เหลือแต่เพียงการอ่าน เขียน ศัพท์ และแต่ง ภาวนาเช่นนี้อาจอธิบายสาเหตุได้ 2 ประการ คือ

1. นักเรียนในช่วงนี้มีทักษะทางภาษาสูงขึ้นตามลำดับ ดังนั้นความจำเป็นที่ต้องเรียนจึงลดลง ยังคงเหลือแต่ทักษะสำคัญ ๆ ไว้เท่านั้น

2. ความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่ของครูเปลี่ยนไป อาจจะเป็นได้ที่ตอนต้นของช่วงที่กำลังศึกษาอยู่นี้ ประเทศต้องการครูที่มีความรู้ความสามารถในการทำงานงานหนังสือ (paper work) และมีความประณีตในการใช้ภาษา จึงได้เน้นทักษะความรู้เหล่านี้ ครั้นตอนปลายของช่วงนี้ ต้องการครูที่มีความรู้ความชำนาญอย่างอื่น จึงลดบางทักษะลงไป

หมวดวิชาอื่น ๆ หมายถึง วิชาศิลปะ ดนตรี ชุมนวมจิตรกรรม สมาคมบริหาร และความรู้ราชการ วิชาศิลปะ (วาดเขียนและการฝีมือ) มีเรียนในทุกหลักสูตร เป็นทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก วิชาดนตรีมีเรียนใน 2 หลักสูตร เป็นวิชาบังคับเรียกว่าบรรเลง ในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124 เป็นวิชาเลือกเรียกว่าสังคีต ในหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ.130 วิชาธรรมจริยาหรือหมวดจรรยา เรียนเรื่องความประพฤติ กิริยามารยาท และศาสนา มีเรียนเป็นวิชาบังคับในทุกหลักสูตร วิชาสมาคมบริหารและวิชาความรู้ราชการเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ.124

ถ้าพิจารณาในภาพรวมทุก ๆ หมวดวิชาจะเห็นว่า หลักสูตรการครุศึกษาในช่วงที่ศึกษาอยู่นี้ มีลักษณะเด่น 5 ประการ ดังนี้

1. เน้นการสร้างผู้นำอันเป็นกำลังในการปฏิรูปประเทศด้วยวิทยาการอย่างใหม่ ดังจะเห็นได้จาก รายวิชาใหม่ ๆ ที่นักเรียนครูต้องเรียน เช่น ยีออเมตรี เคมีสตรี นิธิโอกราฟี ภาษาอังกฤษ

2. เน้นระเบียบวินัย และความเป็นชาติ ดังจะเห็นได้จาก วิชาส่วนใหญ่ ในหมวดนลาณามัย (เข้าแถว เดินเปรี ลูกเสือ และวิชาทหาร) และพงศาวดาร

3. ในตอนต้นของช่วงเน้นการทำงานงานหนังสือ ดังจะเห็นว่า หลักสูตรการครุศึกษาในตอนต้นของช่วงนี้ เน้นทักษะหนังสือที่เอื้อต่อการทำงานอย่างระบบราชการ และลดลงตามลำดับ และในช่วงหลังปรากฏวิชาเลือกจำพวกเพาะปลูกและค้าขายขึ้นมา

4. ในด้านสังคมศาสตร์ เน้นภูมิศาสตร์อันเป็นเรื่องทางกายภาพ (ซึ่งสอดคล้องกับการเน้นนิสิตโอกราฟี ในหมวดวิทยาศาสตร์) ตลอดจนแผนที่ ส่วนเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองนั้น หลักสูตรการครุศึกษาให้ความสำคัญน้อย ภาพของครูในยุคนี้ไม่ใช่ภาพของผู้ที่สนใจ และมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง

5. ครูไม่ใช่ผู้นำทางวิชาชีพอิสระ แม้จะเป็นผู้นำในการปฏิรูปประเทศก็ตาม ดังจะเห็นได้จากการไม่เน้นวิชาเพาะปลูก ค้าขาย และบัญชี

ค. วิชาครู

วิชาครูมีเรียนเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรการครุศึกษาในช่วงนี้แทบทุกหลักสูตร หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา ร.ศ. 121 กำหนดให้เรียนวิชาวิทยา (วิชาครู และวาทวิทยา) หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นมัธยม ร.ศ. 124 กำหนดให้เรียนวิชาครู หลักสูตรครูมัธยม ร.ศ. 126 ไม่ได้ระบุถึงวิชาครู แต่กำหนดให้ผู้เข้าสมัครสอบต้องสอบไล่ได้วิชาครู (ชั้นประถม) ก่อน หลักสูตรครูประถมศึกษาโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 กำหนดให้เรียนวิชาครู 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 ไม่ได้ระบุไว้ในตัวหลักสูตรเกี่ยวกับวิชาครูเหมือนกับหลักสูตรครูมัธยม ร.ศ. 126 แต่หลักสูตรระบุว่า

ผู้ที่ฝึกหัดเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมไม่จำเป็นต้องฝึกหัดที่โรงเรียน แต่ต้องพร้อมด้วยองค์ 3 คือ 1) ได้ศึกษาวิชาครู มีประกาศนียบัตรครูชั้นประถมมาก่อนแล้ว 2) ได้ศึกษาตามหลักสูตรครูมัธยมซึ่งกรมศึกษาธิการได้กำหนดให้ และ 3) ต้องสอนให้ทั้งสอบสวนไล่เรื่องด้วยปากในล่วนที่จะสอนวิชาชั้น ๆ แก่ผู้อื่น จนพอใจความประสงค์ของกรมศึกษาธิการ

(กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128 : 7)

หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ. 129 ซึ่งแยกเป็นหลักสูตรประโยคครูมูลชายและหลักสูตรประโยคครูมูลหญิง กำหนดให้ทั้งชายและหญิงเรียนหมวดวิชาครูในหลักสูตรเดียวกัน หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ. 130 และหลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ. 130 จัดวิชาครูให้เป็นหมวดวิชาครูซึ่งมีวิชาย่อยแตกต่างกัน หลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ. 130 กำหนดให้วิชา

ครูเป็นวิชาบังคับโดยให้เสมอหลักสูตรครูประถม จากหลักสูตรดังกล่าว วิชาครูประกอบด้วยวิชาต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 รายวิชาของวิชาครู

หลักสูตร	รายวิชา		เวลา/สัปดาห์	คณิตศาสตร์ประถมศึกษา	นาฏศิลป์การจำแนกชั้น	การศึกษาพิเศษ	หลักสูตรศึกษา	การโรงเรียน	การติดตามที่โรงเรียน	ซ่อมแซมรักษา	วิธีสอน	ปกครองโรงเรียน
	ชื่อวิชา	รายวิชา										
ครูประถม 121	วิชา(วิชาครู)	/	/	/	/	-	-	-	-	-	-	-
ครูมัธยม 124	วิชาครู	/	-	-	/	/	/	/	/	-	-	-
ครูมัธยม 126	-											
ครูประถม 128	วิชาครู	/	-	-	/	/	-	/	/	/	/	/
ครูมัธยม 128	-											
ครูมูล 129	หมวดวิชาครู	-	-	-	/	-	-	/	-	/	/	/
ครูมูล 130	"	-	-	-	/	-	-	/	-	/	/	/
ครูประถม 130	"	/	-	-	/	/	-	/	/	/	/	/
ครูมัธยม 130	วิชาครู	/	-	-	/	/	-	/	/	/	/	/

เสมอหลักสูตร
ครูประถม

จากข้อมูลเกี่ยวกับวิชาครูในหลักสูตรการครุศึกษาในช่วง พ.ศ. 2435-2455 ดังกล่าวแล้วข้างต้นจะเห็นว่า การฝึกสอนปรากฏในทุกหลักสูตร และการจัดสถานที่ โรงเรียนได้รับการเน้นรองลงมา คือ ปรากฏใน 8 จาก 9 หลักสูตร นอกจากนี้ ในตอนต้น ๆ ของช่วงนี้ (ร.ศ.121) มีวิชาวาจาวิเคราะห์ นิตหลักสูตร บัญชี การจำแนกชั้น แต่หลังจากนั้น ให้เรียนหลักการศึกษา อรรถศาสตร์ (จิตวิทยา) วิธีสอน การปกครองโรงเรียน และการฝึกความคิด แทน ภาพเช่นนี้อาจวิเคราะห์สิ่งที่ต้องการเน้นในหลักสูตรการครุศึกษาในช่วงนี้ได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1. เน้นให้ผู้เรียนทำได้ แต่ไม่ค่อยเน้นหลักวิชา เช่น สอนได้ จัดสถานที่โรงเรียนได้ ดังจะเห็นได้จากการเน้นให้ฝึกสอนในทุกหลักสูตร และในหลักสูตรหลัง ๆ ยังเพิ่มวิธีสอน การจัดสถานที่โรงเรียน และการปกครองโรงเรียนเข้ามาอีก ที่ให้เรียนน้อยเป็นวิชาจำพวกหลักการ การวิเคราะห์หลักการ เช่น หลักการศึกษา จิตวิทยา การจำแนกชั้น นิตหลักสูตร นั่นก็คือ การครุศึกษาในช่วงนี้มองภาพของครูที่เป็นผู้ปฏิบัติมากกว่านักคิดวิเคราะห์
2. ในบรรดาวิชาที่เน้นคือ การฝึกสอนและวิธีสอน การจัดสถานที่โรงเรียน การปกครองโรงเรียน แสดงให้เห็นว่า เน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติและมีวินัย
3. การให้ฝึกหัดสอนและเรียนวิธีสอน ตลอดจนงานปฏิบัติต่าง ๆ ควบคู่ไปกับวาจาวิเคราะห์ (รวมถึงตรรกวิทยา และการฝึกความคิด) แสดงให้เห็นภาพของครูจากการครุศึกษาในช่วงที่กำลังศึกษานี้ เน้นความเป็นผู้ถ่ายทอดที่มีประสิทธิภาพ

2.2 การสอน

เมื่อนิยามโครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตรการครุศึกษาตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงนี้หลักสูตรจัดเนื้อหาออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มวิชาสามัญ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ วิชาบังคับและวิชาบังคับเลือก มีวิชาเช่น วิชาภูมิศาสตร์ วิชาพงศาวดาร วิชานิลโศกราฟี และวิชาการเมือง เนื้อหาของกลุ่มนี้ทั้งที่เป็นทฤษฎี และปฏิบัติ เช่น วิชาเพาะปลูก มีการเรียนทั้งในเวลาและนอกเวลาตารางสอน
2. กลุ่มวิชาครู ซึ่งจัดให้เป็นวิชาบังคับ เช่น วิชาหลักการศึกษา วิชาวิธี การสอน และการปกครองโรงเรียน วิชาตัดแปลงนิสัย อรรถศาสตร์ วิชาการศึกษาฝึกหัดสอน วิชา การฝึกหัดสอนให้ปฏิบัติโดยไปทำการสอนใน โรงเรียนประถมหรือโรงเรียนมัธยม ที่เป็นโรงเรียน สาขา ตามหลักฐานเกี่ยวกับการสอนที่ปรากฏ เช่น ตำรา เล็คเซอร์ว่าด้วยวิธีสอนของโรงเรียน อาจารย์ของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ และไนต์วิธีสอนเลขเบื้องต้นของกรมศึกษาธิการ แสดงให้เห็นว่า การสอนในส่วนนี้ใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย (เล็คเซอร์) เป็นหลัก การสอนในส่วนที่เป็น

การปฏิบัติ เช่น การฝึกหัดสอนได้มีการให้ฝึกสอนต่อหน้าอาจารย์และเพื่อน ๆ ในโรงเรียน ฝึกหัดอาจารย์ สัปดาห์ละครั้ง โดยเอาเด็กนักเรียนมาจากโรงเรียนอื่นแล้วให้นักเรียนฝึกหัด อาจารย์ผลัดเปลี่ยนกันสอนสัปดาห์ละคน และไปทำการสอนนักเรียนในโรงเรียนประถมหรือมัธยม ที่เป็นโรงเรียนสาขา (กรมศึกษาธิการ 2451:29) มีการระบุว่าให้นักเรียนทุกคนสอนบทเรียน สำหรับประชุมตัดสิน* และต้องไปสอนโดยวิธีฝึกหัดสอน ณ โรงเรียนสาขา ปีหนึ่งไม่ต่ำกว่าหนึ่ง เดือน โดยในชั้นปีที่ 1 ไปฝึกสอนที่โรงเรียนประถม เช่น ที่โรงเรียนสุขุมาลัย ปีที่ 2 ไปฝึกสอนที่โรงเรียนมัธยม เช่น ที่โรงเรียนอุดมวิทยานน อย่างน้อยปีละครั้งต่อคน (กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128:13) สำหรับภาคปฏิบัติอีกอย่างคือ การฝึกหัดการเรือน (ในโรงเรียนเบ็ญจมราชาลัย ฝึกหัดอาจารย์ฝ่ายสตรี) ได้กำหนดให้นักเรียนมีเวรทำการเรือนอย่างจริง เพื่อจะได้เป็นนิสัย ติดต่อไปภายหลัง จะได้เป็นทั้งทำเองและใช้ผู้อื่นได้ เวรที่กำหนดมี 5 อย่างคือ เวรทำครัว เวรซักฟอก เวรกวาดล้าง เวรนยบาลคนเจ็บ และเวรจ่ายตลาด (กรมศึกษาธิการ 2456:5-6)

กล่าวได้ว่าการสอนตามหลักสูตรการครุศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง มี 2 ลักษณะ คือ

1. ภาคทฤษฎี ใช้การสอนแบบเล็คเชอร์
2. ภาคปฏิบัติ ให้ทำจริงซึ่งจำแนกเป็น 2 ส่วน ดังนี้
 - 2.1. การฝึกหัดสอน ผู้เรียนต้องฝึกหัดสอนทั้งในสถานการณ์จริงและจำลอง
 - 2.2. การฝึกหัดเพื่อเป็นนิสัยติดตัว เช่น การกำหนดเวรการเรือนของ นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝ่ายสตรี

2.3 การประเมินผลการศึกษา

ตามหลักสูตร ระเบียบการประเมินผลการศึกษาของหลักสูตรการครุศึกษา ไทยมีปรากฏเป็นครั้งแรกในระเบียบการโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ของกรมศึกษาธิการ ร.ศ.128 โดยระบุว่า

... ประกาศนียบัตรมี 4 ชั้น ก) ครูประกาศนียบัตรมูล(ป.) ข) ครูประกาศนียบัตรประถม (ป.ป.) ค) ครูประกาศนียบัตรมัธยม (ป.ม.) และ ง) ครูประกาศนียบัตรต่างประเทศ (ป.ต.) นักเรียนที่จะหัดเป็นครูประกาศนียบัตรมูลและครูประกาศนียบัตรประถมต้อง เข้าใน โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ กินอยู่ในโรงเรียน... เรียนตลอดหลักสูตร 2 ปี ถ้าผู้ใดสอบไล่ได้

* หมายถึง การสอนในสถานการณ์จำลองในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

คะแนนสูงพอควรแก่ที่จะได้รับประกาศนียบัตรครูประถม ก็จะได้เป็นครูประกาศนียบัตรประถม ถ้าผู้ใดสอบไล่ได้คะแนนต่ำ ควรแต่เพียงประกาศนียบัตรชั้นครูมูล ก็จะได้เป็นครูประกาศนียบัตรมูล ถ้าสอบไล่ตก ต้องจัดให้ออกไปสอนเป็นครูสามัญ และถ้าสอนต่อไปมีความรู้ ความชำนาญได้ดี ก็อาจจะได้รับประกาศนียบัตรครูมูลได้ ส่วนผู้ที่ได้รับประกาศนียบัตรครูมูล เมื่อออกทำการในหน้าที่ครูแล้ว ได้สำแดงว่าเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญ มีความสามารถยิ่งขึ้น สมควรที่จะเลื่อนประกาศนียบัตรครูประถมได้ ก็อาจจะได้เลื่อน ประกาศนียบัตรเหล่านี้ จะได้รับต่อเมื่ออายุ 20 ปีแล้ว

ผู้ที่จะฝึกหัดเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมนั้น ไม่จำเป็นต้องฝึกหัดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ จะฝึกหัดมาจากที่ใดก็ได้ แต่ต้องพร้อมด้วยองค์ 3 คือ

1. ต้องเป็นผู้ที่ได้อศึกษาวิชาครู มีประกาศนียบัตรครูชั้นประถมมาก่อนแล้ว
2. ต้องได้ศึกษาตามหลักสูตรครูมูลซึ่งกรมศึกษาธิการจะได้กำหนดให้
3. ต้องสอนให้ดูทั้งสอบสวนไล่ เรียงด้วยปากในส่วนที่จะสอนวิชานั้น ๆ แก่ผู้อื่น จนพอแก่ความประสงค์ของกรมศึกษาธิการ

เมื่อใดได้มีองค์คุณเหล่านี้ บริบูรณ์ทั้ง 3 ประการแล้ว ก็จะได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยม ส่วนผู้ที่ฝึกหัดเป็นครูประกาศนียบัตรต่างประเทศนั้น ได้แก่ จำพวกที่จะออกไปเรียนวิชาครูในมา ๆ ประเทศ

(กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128 : 6-7)

หลักสูตรวิสามัญศึกษา ร.ศ. 130 หลักสูตรประโยคครูมูล ใ้ระบุเกี่ยวกับการประเมินผลการศึกษาในหมายเหตุไว้ดังนี้

... ในบุคคลต่อไปนี้ทั้งหญิงและชายยกเว้นการสอบวิชาหมวดอื่น ๆ ให้สอบแต่วิชาครู แม้ได้บริบูรณ์ ก็ให้ประกาศนียบัตรครูมูลได้แต่ให้เป็นพิเศษมูล (พ.) คือ

- ก. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรมัธยมแล้ว
- ข. ผู้ที่สามารถสอนหนัก เรียนได้ตลอดวิชาชั้นประโยคประถมและได้สอนอยู่ในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง
- ค. ผู้ที่เป็นครูใหญ่โรงเรียนเล็ก ๆ มีนักเรียนไม่น้อยกว่า 50 คน และได้แสดงความสามารถว่าทำการหน้าที่นั้นได้

(กรมราชบัณฑิต ร.ศ. 130 : 7-8)

หลักสูตรวิสามัญศึกษา ร.ศ. 130 หลักสูตรครูประถมได้ระบุเกี่ยวกับการ
ประเมินผลการศึกษาไว้ในหมายเหตุดังนี้

... ในบุคคลต่อไปนี้ ทั้งหญิงและชายยอมเว้นการสอบวิชาหมวดอื่น ๆ ให้สอบ ป.แต่หมวด
วิชาครู แม้ได้บริบูรณ์ก็ให้ประกาศนียบัตรครูประถมได้ แต่ให้พิเศษประถมใช้อักษร พ.ป. ท้าย
ชื่อ ไม่ใช่ ป.ป. เว้นแต่ผู้ที่ได้ ป. อยู่แล้วจึงให้ ป.ป. บุคคลที่กล่าวนี้คือ

ก. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรครุมูลแล้ว และสอบไล่ได้วิชาในต่อไปนี้ 2 วิชา ซึ่งเทียบเคียง
ไม่ต่ำกว่าหลักสูตรของสามัญอาจารย์สมาคมคือ 1) การทหารชั้นนายกอง 2) ยิมนาสติกส์
3) วาดเขียนชั้นสูง 4) วิชาเพาะปลูก 5) วิชาค้าขาย 6) ภูมิศาสตร์ 7) พงศาวดารสยาม
สังเขป พงศาวดารโลก 8) สังคีต (ทางใช้โน้ต) 9) การฝีมือ

ข. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรมัธยมพิเศษแล้ว

ค. ผู้ที่มีความสามารถสอนภาษาอังกฤษประโยคมัธยมได้ หรือผู้ที่มีความสามารถสอนวิชา
ได้ตลอดจนถึงประโยคมัธยมหญิง และได้สอนอยู่ในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง

ง. ผู้ที่เป็นครูใหญ่ในโรงเรียนประถมอย่างกลาง มีนักเรียนไม่น้อยกว่า 100 คน และ
ได้แสดงความสามารถว่าทำการหน้าที่นั้นได้

(กรมราชบัณฑิต ร.ศ. 130: 17-18)

สำหรับหลักสูตรวิสามัญศึกษา ร.ศ. 130 หลักสูตรประโยคครูมัธยมได้ระบุไว้
ดังนี้

... นอกจากวิชาสำหรับเลือกเหล่านี้ ยังมีวิชาที่ยังคับอีก 3 คือ จรรยา ภาษาไทย กับวิชา
ครู เสมอด้วยหลักสูตรครูประถม รวมทั้งวิชาเลือกและวิชาบังคับจึงจะนับว่าเต็มตามความ
ต้องการของหลักสูตรครูมัธยม แต่ถ้าผู้ใดสอบไล่ได้มัธยมสูง หรือเทียบมัธยมสูงแล้ว จึงไม่
ต้องสอบวิชาสำหรับเลือก ให้สอบแต่วิชาครูเป็นบังคับอย่างเดียว และถ้าผู้ใดได้ประกาศ
นียบัตรครูประถมไว้แล้ว ก็งดเว้นวิชาบังคับทั้ง 3 อย่าง ให้คงสอบแต่วิชาสำหรับเลือกฝ่าย
เดียวเท่านั้น

(กรมราชบัณฑิต ร.ศ. 130: 19)

การประเมินผลการศึกษาตามหลักสูตรการครุศึกษาไทยในช่วงนี้ ใช้วิธีการวัดผล
โดยใช้แบบทดสอบในการสอบวัดความรู้ ส่วนในภาคปฏิบัติ เช่น การฝึกหัดสอน ใช้วิธีการให้
สอบปฏิบัติแล้วนำคะแนนที่ได้ไปรวมกับคะแนนภาคทฤษฎี การวัดผลเพื่อตัดสินผลการเรียนนั้นมีใน

ภาคเรียนที่ 3 ซึ่งเป็นภาคสุดท้ายของปีการศึกษา กรมศึกษาธิการเป็นผู้จัดสอบข้อเขียนทุกวิชาของ
ชั้นปีที่ 2 ส่วนคะแนนจากภาคปฏิบัตินั้น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นผู้รวบรวมการสอบส่วนของ
นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ทั้งจากการสอนในที่ประชุมและจากการสอนในโรงเรียนสาขา แล้วนำมา
รวมกับคะแนนสอบข้อเขียนวิชาครู (กรมศึกษาธิการ ร.ศ.128: 32 , กรมราชบัณฑิต ร.ศ.
130 : 6 , 17)

เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินผลการศึกษา คือ ระดับคะแนนภาคทฤษฎีและปฏิบัติและ
ความชำนาญ ดังตัวอย่างเช่น

ถ้าผู้เรียนในหลักสูตรครูประถมผู้ใด สอบไล่ได้คะแนนสูง พอควรที่ควรจะได้ประกาศ
นียบัตรครูประถม ก็ได้เป็นครูประกาศนียบัตรประถม ถ้าใครสอบได้คะแนนต่ำควรแต่เพียง
ประกาศนียบัตรครูมูล ก็ได้เป็นครูประกาศนียบัตรมูล ถ้าสอบไล่ตกต้องจัดให้ออกไปเป็นครู
สามัญ โดยถ้าสอนต่อไปแล้วมีความรู้ความชำนาญได้ดี ก็อาจได้รับประกาศนียบัตรครูมูลได้
ส่วนผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรครูมูล เมื่อออกไปทำการในหน้าที่ครูแล้ว ได้สำแดงว่าเป็นผู้มีความ
รู้ความชำนาญ มีความสามารถยิ่งขึ้น สมควรได้เลื่อนประกาศนียบัตรครูประถมได้ ก็อาจได้
เลื่อน โดยประกาศนียบัตรนี้ได้รับต่อเมื่ออายุ 20 ปีแล้ว
(กรมศึกษาธิการ ร.ศ.128:6)

สำหรับผู้ที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เช่น ผู้ที่มาฝึกหัดเป็นครู
ประกาศนียบัตรมัธยม ต้องเป็นผู้ที่ได้ศึกษาวิชาครูได้ประกาศนียบัตรครูชั้นประถม และได้ศึกษาวิชา
ตามหลักสูตรครูมัธยม ซึ่งกรมศึกษาธิการได้กำหนดให้ใช้วิธีการวัดผลโดยการสอนให้ดู แล้วสอบ
ส่วนไล่เรียงด้วยปากในส่วนของวิชาที่ได้สอนแก่ผู้อื่น จนพอแก่ความประสงค์ของกรมศึกษาธิการ
(กรมศึกษาธิการ ร.ศ.128: 7)

กล่าวโดยสรุป บุคคลที่สมควรได้รับประกาศนียบัตรในระดับต่าง ๆ คือบุคคลที่มี
ลักษณะดังปรากฏในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ลักษณะของบุคคลที่สมควรได้รับประกาศนียบัตรระดับต่าง ๆ

ชื่อหลักสูตร	ระดับ	ครูสามัญ	ครูมูล (ป.)	ครูประถม (ป.ป.)	ครูมัธยม (ป.ม.)	หมายเหตุ
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128		สอบตกหลักสูตร ครูประถม	<ul style="list-style-type: none"> - ได้คะแนนต่ำ (สอบหลักสูตรครูประถม) - เป็นครูสามัญ สอบจนรู้และชำนาญ - สอบหลักสูตรครูมูลทุกวิชาได้ - ได้ประกาศนียบัตรมัธยม - สอบวิชาครู (ได้พิเศษมูล-พ.) - ได้สอบประโยคประถมมากกว่า 1 ปี สอบวิชาครูได้พิเศษมูล-น.) - เป็นครูใหญ่โรงเรียนที่มีนักเรียนมากกว่า 50 คน มีความสามารถสอบวิชาครู (ได้พิเศษมูล-น.) 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้คะแนนสูง (สอบหลักสูตรครูประถม) - ได้ ป. สอบจนรู้และชำนาญ - สอบหลักสูตรครูประถมทุกวิชาได้ - ได้ประกาศนียบัตรครูมูลสอบ 2 วิชา สอบวิชาครู - ได้ประกาศนียบัตรมัธยมพิเศษ สอบวิชาครู (ได้ประถม-พ.ป.) - ได้สอบภาษาอังกฤษประโยคมัธยมหรือสอบประโยคมัธยมหญิงมากกว่า 1 ปี สอบวิชาครู (ได้พิเศษประถม-น.ป.) - เป็นครูใหญ่โรงเรียนที่มีนักเรียนมากกว่า 100 คน มีความสามารถ สอบวิชาครู (ได้พิเศษประถม-น.ป.) 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้ ป.ป. เรียนและสอบหลักสูตรครูมัธยม - สอบหลักสูตรครูมัธยมทุกวิชาได้ - ได้ประกาศนียบัตรครูประถมสอบวิชาเลือก - ได้มัธยมสูงหรือเทียบเท่าสอบวิชาครู 	

สรุป

จากรายละเอียดส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรดังกล่าวแล้วข้างต้น จะเห็นว่ามีกระบวนการของการศึกษาไทยเพื่อผลิตกำลังคนทางการศึกษาให้ทันใช้ ระบบที่วันนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นตามลำดับ รูปธรรมที่เห็นชัดเจนก็คือการตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และการใช้หลักสูตรในการผลิตกำลังคนดังกล่าว เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีการตีพิมพ์สาระของหลักสูตรฉบับแรกในวารสารวิทยาจารย์ โดยสามัคยาจารย์ เมื่อปี พ.ศ. 2445

การผลิตครูเพื่อป้อนเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการตามความเร่งรัดในการพัฒนาประเทศ คงจะเป็นเป้าหมายเดียวของการศึกษาในช่วงนี้ (พ.ศ. 2435-2455) จึงไม่จำเป็นต้องกำหนดเป้าหมายของหลักสูตรไว้ ดังจะเห็นได้ว่าไม่มีการกำหนดเป้าหมายดังกล่าวไว้ในหลักสูตร และมีหลักสูตรเพียง 2 ฉบับจาก 9 ฉบับ (คือหลักสูตรครูมัธยมโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 และหลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ. 130) ที่กล่าวถึงความจำเป็นในการผลิตครูสำหรับที่จะ "สอนได้" ไว้ในคำนำ

ดังได้ทราบแล้วว่า มีการให้ความหมายของคำว่าหลักสูตรไว้มากมายในปัจจุบัน แต่หลักสูตรในช่วงที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ หมายถึงเนื้อหาวิชามากกว่าจะหมายถึงอย่างอื่น และเรียกผู้ศึกษาตามหลักสูตรเหล่านี้ว่า "นักเรียนฝึกหัดอาจารย์" เนื้อหาวิชาที่นักเรียนครูเหล่านี้ต้องเรียนเป็นหลัก ได้แก่ วิชาสามัญและวิชาครู เป็นต้น โดยทั่วไปวิชาสามัญก็มีโครงสร้างและสาระสอดคล้องกับวิชาในระดับชั้นที่ตนต้องสอนจริง เช่น "ให้เรียนเสมอด้วยประโยค 2" ส่วนวิชาครูซึ่งจัดเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้จากวิชาสามัญสู่ฝึกเรียน การฝึกสอนเป็นวิชาที่ปรากฏในทุกหลักสูตร ประมวลการสอน บัญชี (หมายถึง บัญชีเรียกชื่อนักเรียน เป็นต้น) และการเขียนภาระงาน คำก็เป็นส่วนประกอบที่ค่อนข้างเห็นของเกือบทุกหลักสูตร แสดงให้เห็นว่าบทบาทของครูในช่วงนี้ได้แก่ผู้ถ่ายทอดความรู้

ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับหลักสูตรในช่วงนี้ ได้แก่ 1) ในหลักสูตร พ.ศ. 2452 เป็นต้นมา ได้มีวิชาการทหารหรือวิชาในกลุ่มเดียวกันเป็นวิชาบังคับให้เรียน แสดงถึงแนวคิดในการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งชาติในระบบการศึกษาไทย 2) มีวิชาภาษาต่างประเทศ (เช่น ภาษาอังกฤษ) นับตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2448 เป็นต้นมา และ 3) ในหลักสูตร 9 ฉบับนี้ ปรากฏชัดถึง 2 หลักสูตรที่เป็นหลักสูตรที่กำหนดขึ้นเพื่อการสอบเลื่อนวิทยฐานะ ได้แก่ หลักสูตรครูมัธยม ร.ศ. 126 และหลักสูตรครูมัธยมของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 ในขณะที่เดียวกันตามหลักสูตรครูประถม

ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 กำหนดให้มีการฝึกสอนระดับมัธยมศึกษาด้วย พร้อมกันนั้นผู้มีสิทธิสอบเพื่อรับประกาศนียบัตรครูมัธยม (ป.ม.) ตามหลักสูตรครูมัธยมของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 ได้แก่ ผู้จบการศึกษาตามหลักสูตรครูประถม สภาพเหล่านี้แสดงให้เห็นความเร่งรัดในการผลิตกำลังคนของการครุศึกษาในช่วงนี้

สำหรับการสอนตามหลักสูตรการครุศึกษาในช่วงที่กำลังกล่าวถึงนี้ จะเห็นว่านิยมใช้วิธีบรรยาย (Lecture) ในส่วนที่เป็นทฤษฎี และให้ฝึกหัดในส่วนที่เป็นการปฏิบัติ เช่น การฝึกสอน การฝึกเขียนกระดานดำ ทั้งฝึกในชั้นเรียนและการฝึกในสภาพจริง เฉพาะการฝึกสอนนี้ฝึกสอนทั้งในประถมและมัธยม

ในเรื่องการวัดและการประเมินผลนั้น มีการวัดผลทั้งในส่วนทฤษฎีและปฏิบัติในส่วนทฤษฎีใช้แบบทดสอบวัดความรู้ การไล่เรียงปากเปล่า ในส่วนภาคปฏิบัติ ผู้สอนจะตัดสินจากการปฏิบัติจริงของผู้เรียน นำคะแนนมารวมกับภาคทฤษฎีของวิชานั้นแล้วจึงประเมินผล การตัดสินผลการเรียนนั้นทำในภาคสุดท้ายคือภาคที่ 3 ของปีการศึกษา ข้อสังเกตในที่นี้คือ 1) ในการประเมินเพื่อตัดสินว่าผู้ใดควรได้รับประกาศนียบัตรนั้น "กรมศึกษาธิการ" เป็นผู้กำหนดข้อสอบข้อเขียนทุกวิชา 2) เมื่อเรียนครบหลักสูตรแล้ว ผู้เรียนจะสอบเช่นเดียวกันทุกคน แต่จะได้รับประกาศนียบัตรระดับใดนั้นขึ้นอยู่กับระดับคะแนนที่ได้ ทั้งยังมีเกณฑ์ในการประเมิน 3 เกณฑ์ด้วยกันคือ ภาคทฤษฎี ปฏิบัติ และความชำนาญผู้ได้คะแนนสูงกว่า หมายความว่า มีความรู้ความสามารถและความชำนาญสูงกว่า ตัดสินให้รับประกาศนียบัตรครูประถม ถ้าคะแนนต่ำลงมาก็ได้รับประกาศนียบัตรครูมูล ถ้าสอบไล่ตกไม่ได้รับประกาศนียบัตรให้ออกไปเป็น "ครูสามัญ" แต่ถ้าสอบต่อไปมีความรู้ความชำนาญดีก็อาจได้รับประกาศนียบัตรครูมูล ส่วนครูมูลก็อาจเลื่อนได้รับประกาศนียบัตรครูประถมได้ด้วยวิธีเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เข้าใจว่าการเลื่อนนี้อาศัยการสอบ ซึ่งผู้ได้รับประกาศนียบัตรครูประถมก็สอบเลื่อนไปรับประกาศนียบัตรครูมัธยมได้ และ 3) ประกาศนียบัตรครูประถมนี้จะให้ต่อเมื่ออายุ 20 ปีแล้ว

เมื่อเทียบกับหลักสูตรแล้ว หลักฐานเกี่ยวกับการสอนและการประเมินผลตามหลักสูตรค่อนข้างมีน้อย แต่ก็พอจะทำให้เห็นภาพของการสอนที่สัมพันธ์ส่วนเนื้อหาของหลักสูตร เช่น แม้หลักสูตรในช่วงนี้จะ เป็นหลักสูตรประกาศนียบัตรครูประถม เป็นระดับสูงสุด แต่ก็ให้ฝึกสอนระดับชั้นมัธยมด้วย แสดงถึงความเร่งรัดผลิตคนเพื่อเข้าสอนชั้นมัธยม

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อสำคัญ ๆ ในช่วงนี้ คือ

- 1) ความเชื่อในเรื่องของวุฒิภาวะของความเป็นครู ดังการให้ประกาศนียบัตรครู ประถมเมื่ออายุ 20 ปีแล้ว
- 2) ความเชื่อในเรื่องความชำนาญของการเป็นครู โดยที่ความชำนาญนั้นเป็นเกณฑ์ข้อหนึ่งในการประเมิน ผู้ที่ชำนาญมากกว่าก็สอนชั้นที่สูงกว่า และ
- 3) ความเชื่อในเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เช่น ผู้ที่เข้าเรียนตามหลักสูตร แม้จะสอบไม่ได้ ย่อมมีความรู้ความชำนาญมากกว่าผู้ที่ไม่ได้เรียน ผู้ที่ทำงานในหน้าที่นั้น ๆ อาจพัฒนาความรู้ความชำนาญได้ ถ้าบุคคลทั้ง 2 พวกนี้พิสูจน์ได้ว่ามีความรู้ความชำนาญถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ก็จะได้ประกาศนียบัตรในระดับนั้น ๆ

เมื่อประมวลข้อมูลและข้อวิเคราะห์ทั้งสิ้นในช่วง พ.ศ. 2435-2455 ทั้งส่วนของปรัชญาและเป้าหมาย สาาระเนื้อหา การสอน และการประเมินผลการศึกษาในหลักสูตรแล้ว อาจสรุปลักษณะของหลักสูตรการครุศึกษาในช่วงนี้ว่า เป็นการครุศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง โดยเน้นการผลิตครูให้ไปเป็นผู้นำในการปฏิรูปบ้านเมืองตามทิศทางที่ผู้นำต้องการ โดยมีลักษณะของหลักสูตร 7 ประการ ดังนี้

1. เน้นระเบียบวินัย และการทหาร
2. เน้นความเป็นผู้ปฏิบัติด้วยความชำนาญมากกว่าผู้ปฏิบัติที่สามารถประยุกต์หลักวิชาได้ด้วยตนเอง
3. เริ่มมีแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ (Specialist) โดยในหลักสูตรครุมูลและครูประถมมุ่งให้สอนได้ทุกวิชา ส่วนครูมัธยมมุ่งให้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชา
4. เน้นประยุกต์วิทยา (เช่น แผนที่-ภูมิศาสตร์ นิสิโกราฟี สุขวิทยา และเลข) เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและสอนผู้อื่นได้ มากกว่าศาสตร์บริสุทธิ์ที่พัฒนาโลกทัศน์และบุคลิกภาพ
5. ในด้านสังคมศาสตร์เน้นการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (ภูมิศาสตร์) และประวัติศาสตร์ (พงศาวดาร) มากกว่าเรื่องเศรษฐศาสตร์ การเมือง และเหตุการณ์ปัจจุบัน
6. เน้นความปราณีตในงานหนังสือ (เช่น อ่าน เขียน แต่ง) อันเหมาะแก่การทำราชการ และสอนคนให้ทำราชการ
7. ภาพของครูในยุคนี้คือ ความเป็นผู้ถ่ายทอดที่มีประสิทธิภาพ